

مركز جهانی علوم اسلامی
جمهوری اسلامی ایران - قم - ۱۳۵۸

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

علم امام از دیدگاه قرآن و سنت

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته فقه و معارف اسلامی

گرایش؛ قرآن

نگارش؛ دلشاد حسین هادی

استاد راهنما؛ حجة الاسلام و المسلمین عبد الرحیم سلیمانی بهبهانی

استاد مشاور؛ حجة الاسلام و المسلمین محسن سبزواری

اسفند ۱۳۸۵

- مسؤلیت مطالب مندرج در این پایان نامه به عهده نویسنده می باشد.
- هرگونه استفاده از این پایان نامه با ذکر منبع، بلااشکال است و نشر آن در داخل کشور منوط به اخذ مجوز از مرکز جهانی علوم اسلامی است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قدردانی و تشکر:

«من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق.»

ضمن حمد و سپاسگزاری به درگاه خداوند متعال به خاطر توفیق انجام تحقیق، بر خود لازم می‌دانم که از همه مسئولین مرکز جهانی علوم اسلامی، به ویژه ریاست محترم آن، و از مدیریت محترم مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی و مسئولین واحد پایان‌نامه و کتبه اساتید بالاخص استاد بزرگوار جناب حجة الاسلام و المسلمین عبدالرحیم سلیمانی بهبهانی (حفظه الله) که با راهنمایی‌های آموزنده و صمیمانه در نهایت لطف و مهربانی و تشویق به اینجانب یاری فرمودند و از استاد ارجمند و مهربان جناب حجة الاسلام و المسلمین محسن سبزواری (حفظه الله) به خاطر زحمات فراوان و اصلاحات مؤثرشان خاضعانه تقدیر و تشکر نمایم.

و مراتب تقدیر و تشکر خود را از تمامی دست اندرکاران مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی و عزیزانی که به نحوی در به انجام رساندن این تحقیق یاری نمودند اعلام می‌دارم.

و الحمد لله رب العالمین

تقديم:

تقديم به خانواده عصمت و طهارت

علم و تقوى،

امامت و ولايت،

اهل بيت رسول الله ﷺ

بالاخص به ساحت مقدس شيردل كربلاء

حضرت زينب كبرى ﷺ، بنت على المرتضى ﷺ

و مادر گرامى اش حضرت فاطمة الزهراء ﷺ

و فرزند برومندش، حضرت امام خمينى روح خدا،

و مقام معظم ولايت عظمى و همه شهداء

چکیده

عصاره مطالب این تحقیق از این قرار است:

۱. امامت، خلافت خدا و رسول خدا ﷺ و مقام پیامبران و میراث اوصیات است - امامت اساس دین و مایه نظام مسلمین است.
۲. امام در تمامی صفات حمیده برتر از همگان می باشد و بی تردید «علم» یکی از این صفات است پس امام از همه عالم تر می باشد.
۳. امامان اهل بیت ﷺ دارای علم الکتاب هستند و دارنده علم الکتاب از قدرت فوق العاده برخوردار می باشد.
۴. امامان اهل بیت ﷺ به احکام شرعی و مسائل اعتقادی داناتر از همه می باشند چون خزان علم خدا و معدن آن و راسخ در علم آنها هستند.
۵. زبانهای همه موجودات را می دانند و تمام کتب نازل شده نزد امامان اهل بیت رسول ﷺ است.
۶. خداوند علام الغیوب به آنها علم غیب عطا کرده است و آنها دارای علم غیب هستند.
۷. دارای علم ماکان و مایکون، علم البلیا و المنایا می باشند و علم ائمه هدی ﷺ بیشتر از علم پیامبران گذشته به جز وجود مبارک رسول گرامی اسلام ﷺ است.
۸. علم ایشان از طریق الهام، تحدیث، رؤیای صادق و نور الهی است و با عالم غیب و عالم بالا ارتباط دارند.
۹. امامان ما به همه بطن قرآن آگاه هستند و از پیامبر گرامی اسلام رسول خدا ﷺ آموزش دیده اند.
۱۰. علاوه بر علم موروث از پیامبر ﷺ منابع مکتوب نیز نزد امامان ﷺ وجود داشته است مانند مصحف فاطمه ﷺ، کتاب علی ﷺ، جامعه، جفر و کتب انبیاء ﷺ که از آن

استفاده می‌کردند.

۱۱. امکان دارد علم امام علیه السلام هم دفعی باشد و هم تدریجی مانند قرآن و علم امام علیه السلام بالفعل است و ادله مخالف این نظریه قابل پاسخ اند.

۱۲. هرگاه خداوند متعال شهادت را برای آنها برگزید آنان ندای تسلیم به رضای الهی سردادند آنها بندگان شایسته اویند هرگز در سخن بر او پیشی نمی‌گیرند و به فرمان او عمل می‌کنند.

۱۳. پیشوایان معصوم علیهم السلام در رفتار شخصی و اجتماعی خود در بسیاری موارد، علوم غیبی خود را نادیده گرفته‌اند و بر اساس دانش عادی رفتار کرده‌اند.

۱۴. دارندگان علوم غیبی، برای دآوری و قضاوت، گاه علم خود را نیز مبنای عمل قرار میدهند و گاه نادیده گرفته، برینه و سوگند تکیه می‌کنند. و گاه با استفاده از یک راه جدید حق را در کف صاحب آن قرار می‌دهند. خداوند متعال توفیق معرفت آنها را به ما عتیت فرماید.

فهرست مطالب

.....	قدردانی و تشکر:
.....	تقدیم:
.....	چکیده
.....	مقدمه

بخش اول: کلیات

.....	فصل اول: تبیین موضوع
.....	فصل دوم: اهمیت و ضرورت تحقیق
.....	فصل سوم: سابقه بحث
.....	فصل چهارم: روش تحقیق در مسأله
.....	فصل پنجم: توضیح واژگان کلیدی
.....	علم
.....	علم در لغت
.....	علم در اصطلاح
.....	واژه علم در قرآن
.....	۱. دلیل و حجت
.....	۲. شناختن
.....	۳. اذن و اجازه

۱۰ ۴. دانستن و دانش
۱۱ علم در کلام معصومین <small>علیهم السلام</small>
۱۱ چند حدیث در مورد علم
۱۲ امام
۱۲ واژه امام در لغت
۱۳ امام در اصطلاح
۱۵ امام از دیدگاه امام <small>علیه السلام</small>
۱۹ وحی
۱۹ وحی در لغت
۲۰ وحی در قرآن
۲۰ ۱. اشاره پنهانی
۲۰ ۲. هدایت غریزی
۲۱ ۳. الهام (سروش غیبی)
۲۱ ۴. وحی رسالی
۲۳ الهام و تحدیث
۲۳ الف - الهام
۲۴ ب - تحدیث

بخش دوم: گستره علم امام علیه السلام از منظر قرآن و حدیث

۲۶ گستره علم امام <small>علیه السلام</small>
۲۷ فصل اول: علم الكتاب

۲۷	مقصود از الكتاب.....
۲۹	خصوصیات علم الكتاب.....
۳۲	مصدق «مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ».....
۳۲	علی و اولاد معصوم اش <small>علیهم السلام</small> دارنده علم الكتاب هستند.....
۳۵	روایت دیگر.....
۳۸	فصل دوم: علم امام به احکام و مسائل اعتقادی.....
۴۰	مناظرات امامان اهل بیت <small>علیهم السلام</small>
۴۰	مناظره امام جواد <small>علیه السلام</small> با یحیی بن اکثم.....
۴۲	مناظره امام رضا <small>علیه السلام</small> با جاثلیق.....
۴۹	مراجعه اصحاب به امام <small>علیه السلام</small>
۴۹	۱. مراجعه خلیفه اول به امام علی <small>علیه السلام</small>
۵۱	۲. مراجعه خلیفه دوم.....
۵۳	۳. مراجعه خلیفه سوم به امام <small>علیه السلام</small>
۵۴	دیدگاه ابن ابی الحدید معتزلی.....
۵۴	علم کلام.....
۵۵	معتزله.....
۵۵	اشاعرده.....
۵۵	علم فقه.....
۵۶	اما فقه شیعه.....
۵۶	کلام علامه حلی (ره).....
۵۷	اما کلام و اصول فقه.....

۵۷	اما فقه
۵۷	اما نحو
۵۸	علم فصاحت
۵۸	اما متکلمون
۵۹	فصل سوم: علم امام <small>علیه السلام</small> به غیب
۵۹	غیب در لغت
۶۰	خلاصه
۶۱	غیب در اصطلاح کتاب و سنت
۶۱	۱. حقایق دست نیافتنی
۶۲	۲. امور فراتر از تجربه حسی
۶۲	۳. پدیده‌های اخروی
۶۳	۴. راز نهانی
۶۳	۵. زویدادهای گذشته و آینده
۶۴	اقسام غیب
۶۵	۱. غیب مطلق
۶۵	۲. غیب نسبی
۶۶	علم غیب در قرآن
۶۶	آیات نافیه علم غیب از غیر خدا
۶۸	پاسخ آیات انحصار
۶۹	آیات مثبت علم غیب برای غیر خدا
۷۱	امام و علم غیب

۷۲	آیات
۷۲	۱. آیه اول
۷۴	۲. آیه دوم
۷۵	۳. آیات دیگر
۷۵	روایت
۷۵	دسته اول: احادیث الهام و تحدیث
۷۶	دسته دوم: احادیث غیب
۷۷	دسته سوم: اخبار غیبی
۷۷	حضرت امیرالمؤمنین علی بن ابیطالب <small>علیه السلام</small>
۷۸	حضرت امام حسن مجتبی <small>علیه السلام</small>
۷۹	حضرت امام حسین <small>علیه السلام</small>
۷۹	حضرت امام زین العابدین سجاده <small>علیه السلام</small>
۸۰	حضرت امام باقر <small>علیه السلام</small>
۸۰	حضرت امام جعفر صادق <small>علیه السلام</small>
۸۱	حضرت امام موسی کاظم <small>علیه السلام</small>
۸۲	حضرت امام علی بن موسی الرضا <small>علیه السلام</small>
۸۳	حضرت امام جواد <small>علیه السلام</small>
۸۳	حضرت امام هادی <small>علیه السلام</small>
۸۴	حضرت امام حسن عسکری <small>علیه السلام</small>
۸۴	حضرت ولی عصر امام زمان <small>علیه السلام</small>
۸۶	فصل چهارم: علم به جمیع کتب نازله

۸۶ امام صادق <small>علیه السلام</small>
۸۸ حضرت امام کاظم <small>علیه السلام</small>
۹۰ فصل پنجم: علم گذشته و آینده
۹۳ سخن ابن ابی الحدید معتزلی
۹۵ فصل ششم: زمان مرگ و پیشامدهای ناگوار
۹۸ فصل هفتم: زبان همه موجودات
۱۰۳ فصل هشتم: علم امام <small>علیه السلام</small> و علم انبیاء

بخش سوم: خاستگاه علم امام علیه السلام

۱۱۲ فصل اول: الهام و تحدیث
۱۱۲ الهام
۱۱۴ روایات دیگر از معصومین <small>علیهم السلام</small>
۱۱۷ فصل دوم: رؤیای صادق
۱۱۷ رؤیای صادق در قرآن
۱۱۷ ۱. رؤیای ابراهیم <small>علیه السلام</small>
۱۱۸ ۲. رؤیای پیامبر گرامی اسلام <small>صلی الله علیه و آله</small>
۱۱۹ رؤیاهای صادقۀ آدمان <small>علیهم السلام</small>
۱۱۹ ۱. علی بن ابی طالب <small>علیه السلام</small>
۱۲۰ ۲. سید الشهداء حسین بن علی <small>علیه السلام</small>
۱۲۲ فصل سوم: نور الهی
۱۲۳ روایات معصومین <small>علیهم السلام</small>

۱۲۶	فصل چهارم: آموزش از پیامبر و امام پیشین
۱۲۹	امامان اهل بیت <small>علیهم السلام</small>
۱۳۱	فصل پنجم: بطون قرآن
۱۳۱	کتاب مبین همین قرآن عربی است
۱۳۱	آیات
۱۳۲	کتاب مبین چیست؟
۱۳۳	قرآن بطون دارد
۱۳۳	روایات معصومین <small>علیهم السلام</small>
۱۳۵	در قرآن علم همه چیز است
۱۳۶	امامان معصوم <small>علیهم السلام</small> ما بطون قرآن را می دانند
۱۳۷	روایات دیگر
۱۳۸	نتیجه
۱۳۹	فصل ششم: منابع مکتوب
۱۳۹	مصحف فاطمه <small>علیها السلام</small>
۱۳۹	روایات معصومین <small>علیهم السلام</small>
۱۴۱	کتاب علی <small>علیه السلام</small>
۱۴۲	احادیث معصومین <small>علیهم السلام</small>
۱۴۵	جفر و جامعه
۱۴۵	جفر چیست؟
۱۴۶	روایات
۱۴۷	جامعه چیست؟

۱۴۸	روایات
۱۴۹	کتب انبیاء
۱۴۹	روایات
۱۵۱	نکات

بخش چهارم: ویژگی های علم امام علیه السلام در قرآن و روایات

۱۵۲	فصل اول: علم امام <small>علیه السلام</small> دفعی یا تدریجی
۱۵۲	الف - دفعی بودن علم امام <small>علیه السلام</small>
۱۵۳	آیات
۱۵۵	احادیث دفعی بودن علم امام <small>علیه السلام</small>
۱۵۵	۱. خزانة دار علم خدا
۱۵۷	۲. علم ماکان و مایکون
۱۵۸	۳. راسخون در علم
۱۵۹	۴. معدن علم و وارث آن
۱۶۰	دیدگاه علامه طباطبایی (ره)
۱۶۱	ب - تدریجی بودن علم امام <small>علیه السلام</small>
۱۶۲	آیات
۱۶۲	روایات
۱۶۲	۱. آموزش دانش از پیامبر <small>صلی الله علیه و آله</small> و امام پیشین
۱۶۳	۲. زیادتی علم ائمه: در هر شب جمعه
۱۶۴	حل مسأله

۱۶۵	فصل دوم: علم امام مطلق یا مقید
۱۶۵	مطلق و بدون شرط
۱۶۵	مطلق
۱۶۶	آیات
۱۶۷	روایات
۱۶۹	مقید یا وابسته به مشیت الهی
۱۶۹	مقید یا مشروط
۱۷۰	آیات
۱۷۱	روایات
۱۷۱	اخبار نافی علم غیب امام <small>علیه السلام</small>
۱۷۲	مشروط به مشیت الهی
۱۷۴	پاسخ از آیات
۱۷۵	پاسخ از روایات
۱۷۵	پاسخ از گروه اول
۱۷۶	پاسخ از گروه دوم
۱۷۸	فصل سوم: علم امام <small>علیه السلام</small> در میدان عمل
۱۷۸	پاسخ
۱۷۹	۱. پیشوایان معصوم <small>علیهم السلام</small> در فضایل انسانی سرآمد دیگرانند
۱۸۰	۲. جهان، صحنه آزمون الهی است
۱۸۱	۳. راز گشایی از اسرار غیبی نیازمند بستری مناسب است
۱۸۴	۱. اعمال شخصی

۱۸۸	۲. رفتار اجتماعی
۱۸۸	رفتار امیر المؤمنین <small>علیه السلام</small> با طلحه و زبیر
۱۸۹	در مقابل معاویه، نبرد شجاعانه
۱۸۹	۳. داوری و قضاوت
۱۹۳	جمع بندی و نتیجه گیری
۲۰۰	فهرست منابع

مقدمه

مسأله علم امام علیه السلام یکی از مهمترین مسائل اعتقادی شیعه محسوب می شود و بیشترین اختلاف میان خاصه و عامه بر سر این مسأله بوده است. حتی در میان خود علماء شیعه و پیروان امامان اهل بیت علیهم السلام نزاع پیرامون این موضوع وجود داشته است و نه تنها در زمان غیبت و دوره کوتاهی دست امت از امام علیه السلام بلکه در زمان حضور آنان نیز اذهان پیروان را مشغول داشته است.

اگرچه اصل آگاهی امام از غیب به طور اجمال، مورد اتفاق همه علماء شیعه است ولی در عین حال، اختلاف نظر اساسی در این باره وجود دارد.

برخی مسائلی عمده ای که درباره علم امام علیه السلام مطرح است از این قرار است.

آیا وسعت علم امام علیه السلام تنها در بُعد تشریح است؟

در صورتی که دایره علم امام علیه السلام فراتر از این محدوده باشد شعاع آن چه مقدار است و

تا کجا می رسد؟

آیا همه امور گذشته و آینده را می داند یا فقط بعضی از آنها را؟

و در هر حال آیا علم امام علیه السلام فعلی است و او در همه حال از این آگاهی برخوردار است، یا

اینکه علم وی منوط به اراده و خواست او می باشد یعنی در حالت عادی مثل دیگران است

ولی این امتیاز را دارد که اگر بخواهد بداند خداوند او را آگاه می کند؟

مسئله مهم دیگر آن است که تأثیر این علم در عمل و رفتار آنان چگونه است؟

و اینکه این آگاهی از کجا نشأت می‌گیرد؟ و مسایل فراوان دیگری که در باره این موضوع مطرح است. در نوشتار حاضر به مسایل مذکور مفصلاً پرداخته شده است و سعی شده است که پاسخ این مسایل یافت شود بنابراین، نوشتار حاضر بر چهار بخش مشتمل است.

در بخش اول - کلیات و در بخش دوم درباره گستره و وسعت علم امام علیه السلام بحث شده است و ذکر شده است که وسعت علم امام علیه السلام فراتر از بُعد تشریح است. و در بخش سوم پیرامون خاستگاه علم امام علیه السلام و در بخش چهارم ویژگی‌های و کیفیت علم امام علیه السلام و رفتار و عمل امام علیه السلام در مقابل علم غیبی خویش بحث شده است.

و در آخر جمع بندی و نتیجه گرفته شده است که انشاء الله تعالی برای جویندان مفید بود. خداوند متعال بحق محمد و آل محمد این سعی ناچیز را قبول کند. آمین.

بخش اول

کلیات